

HİTİT PANTEONUNDA BİR TANRI GRUBU: ADAMMA, KUBABA VE HAŞUNTARĖİ

Nursel Aslantürk

¹Y.Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Türkiye
n.aslanturk3@gmail.com; n.aslanturk@karatekin.edu.tr

Abstract

It is believed that the name of Adamma, one of the goddesses of Syrian origin in the vast Hittite pantheon, is composed of “ada-father” and “amma-mother”. In Goddess Hepat’s *kaluti*-lists, Adamma’s name appears before Kubaba and after Šalaš BitinĖi in the form of a group of two with the Goddess Kubaba or in the form of a group of three also with Kubaba-HašuntarĖi.

The Goddess Kubaba is the most important goddess of Kargamiš, taken by Anatolia from Kizzuātna and Ugarit. That in Goddess Hepat’s *kaluti*-lists its name is accompanied by Adamma and often HašuntarĖi indicated that it was taken from Kizzuātna to Hattuša in the 2nd millenium B.C. From 18 th century B.C. Kubaba is known as the “queen of the city of Kargamiš”. The Goddess of the city of Kargamiš enters the Hittite cult in the reign of Šuppiluliuma I. In obv. I l. 15’ of the AllaituraĖi ritual (KBo 27.85+KBo 33.1 (CTH 782), the Goddess Kubaba pairs with the God LAMMA.

HašuntarĖi, on the other hand, whose name is accompanied by the Goddess Kubaba and Adamma in the Hittite cuneiform texts and by Ayanikaltu-Kubaba in some others, appears after Adamma and Kubaba in Goddess Hepat’s *kaluti*-lists. The “-Ėi” suffix in HašuntarĖi shows a probable Hurrian origin. However, we know only one city called “Hašuna”. In the mentioned *kaluti*-lists of the Goddess Hepat, the ritual is mentioned to have drinking for the gods and crumbling a flat bread.

In this study, an investigation of the origin of the Hurrian god/goddesses Adamma, Kubaba ve HašuntarĖi, a morphological examination of their names, their place and importance within the Hittite pantheon will be presented by means of a number of Hittite cuneiform texts.

Keywords: Adamma, Kubaba, HašuntarĖi, Hittites, Hurrians, Pantheon.

1 ADAMMA¹

Adının “ada- baba” ve “amma- anne”den oluştuğu düşünölmektedir². Yerli bir Suriye Tanrıçası olduğu

• Bu çalışma “Hitit Belgelerinde Hurri Tanrıları ve Onların Kültleri” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Adının geçtiđi çivi yazılı metinler için bkz. Laroche 1946-1947: 46; GLH: 35; van Gessel 1998a: 55-56: “Abs. ^DA-dam-ma: KBo 5.2 III 15; 8.108 öy. 8[(ANA); 15.37 II 29, 32, IV 38, 41, 15.48 I 19; 20.113 I 23, 20.114 I 19 (ANA) 20.118 II 4 (ANA); 23.11 7(JA-), 23.28 I 19 [(ANA); 33.31 8 (-d]am-), 33.207 II 11; 33.215 V 20, 23; 35.157 III 6; 35.167 ay. 5], 35.246 ay. 18; KUB 20.93 VI 6; 27.1 II 53, 27.8 öy. 14; 32.93 7; 45.37 III 5; 45.41 II 11; 45.71 3; 46.48 öy. 14; 47.81 4; 60.51 4; IBoT 2.81 15; Hurr. Erg.? ^DA-dam-ma-aš KUB 25.42 V 9; A-dam-ma KBo 39.157 18 (ANA); [(^DA-dam-ma[(-) KBo 17.103 I 10; A-dam-ma[(-) KUB 27.10 IV 22; Fr. -m]a KUB 32.91 ay. 11; ^DA-dam[-KUB 20.74 I 3; 45.58 II 8; ^DA[-KBo 14.141 II 4; 33.165 II 9; 33.181 öy. 8, 10; ^D[KBo 33.165 II 12; [^DAdamma] KBo 27.131 III 3; KUB 20.74 I 6; 25.43 10; 27.5 14]; 45.38 5; IBoT 2.53 öy. 3, 56 öy. 4”.

² Haas 1994: 407.

düşünülen³ Adamma'nın adı kurban listelerinde sıkça geçmektedir. Suriye'de bulunan bugünkü adı Tell Mardih olan Ebla'da, Adamma Rašap'ın karşılığıdır.⁴ Bugüne kadar Hitit çiviyazılı metinlerden öğrendiğimiz Kizzuapatna'nın Hurri pantheonunda ise adı geçen tanrıça Iršappa ile eşitlenmemektedir⁵. Ebla'nın yerel takviminde adını bir aya veren tanrıçadır⁶ örneğin Adda, AMA-ra, Ašdabil, Beli ve Gamiš gibi.

Adamma ve Kubaba adlarının, dışı eki olan -t ile birlikte ya da -t'siz yazılması her iki tanrının cinsiyetlerinin belli olmadığını düşündürmektedir⁷. Çift cinsiyetli bir tanrının varlığıyla ise Hitit çiviyazılı metinlerde henüz karşılaşılmaştır; fakat Büyükkale'de Eski Hitit tabakasında pişmiş topraktan yapılmış çift cinsiyetli küçük bir figür ele geçmiştir. Ancak bu figürün resmi kulte kutsanılmadığı düşünülmektedir⁸. Hitit kült metinlerinde ise genellikle "Tanrıça Hepat'ın *kalut*-listeleri"nde adı çok sık geçmektedir. Bu metinlerde Tanrıça'nın adı genellikle Tanrıça Kubaba'dan önce; Šalaš Bitinhi'den ise sonra geçmektedir. Bu da Tanrıça'nın, Kubaba'dan önce Šalaš Bitinhi'den ise sonra kutsandığını göstermektedir. Metinlerden Tanrıça Kubaba ya da Kubaba-Haşuntarhi ile bir üçlü oluşturduğu öğrenilmektedir⁹. Ayrıca metinlerin ilgili kısımlarından adı geçen tanrılar için içildiği ve bir ince ekmeğin parçalanıldığı da öğrenilmektedir:

a. KUB 27.8 (Bo 2760) (Yeni Hitit) (CTH 704)¹⁰

öy.[?]

12' ... ^DŠa¹-a-la-aš

13' ^DBi-te-in-ḫi TUŠ-aš e-ku-zi 1 NINDA.SIG *pár-ši-ja* KI.MIN

14' EGIR-ŠU-ma ^DA-dam-ma ^DKu-pa-pa ^DḪa-šu-un-t[ar-ḫi]

15' TUŠ-aš e-ku-zi 1 NINDA.SIG *pár-ši-ja* KI.MIN

Tercüme:

12' ... Šalaš-

13' Bitinhi (için) oturur (vaziyette) içer. Bir ince ekmeği parçalar. Aynı şekilde.

14' Sonradan ise Adamma-Kubaba, Ḫašund[arhi] (için)

15' oturur (vaziyette) içer. Bir ince ekmeği parçalar. Aynı şekilde.

b. KUB 20.93 (Bo 1300)+KUB 54.77 (Bo 1711)+KUB 27.4 (Bo 7004)(+?)KUB 54.80 (Bo 1705)(+?)KUB 32.66 (45/b) (Yeni Hitit) (CTH 704)¹¹

ay.VI

4 ...[(^DŠa-la-aš bi-ti-in-ḫi)]

5 [(TUŠ-aš e-ku-)]zi 1 NINDA.SIG *pár-ši-ja* [KI.MIN]

6 EGIR-an-da-ma ^DA-dam-ma ^DKu-pa-[(pa ^DḪa-šu-un-tar-ḫi)]

7 TUŠ-aš e-ku-zi 1 NINDA.SIG *pár-ši-ja* [(a KI.MIN)]

Tercüme:

4 ...[(Šalaš-Bitinhi)] (için)

5 [(oturur (vaziyette) içe)]r. Bir ince ekmeği parçalar. [Aynı şekilde.]

³ Haas 1978: 67-68; Haas 1994: 407; Taracha 2009: 119.

⁴ Archi 1997: 417.

⁵ Archi 1992: 11.

⁶ Haas 1994: 407; Archi 1992: 10; Archi 2013: 15 ve dn.88.

⁷ Haas 1994: 407.

⁸ Haas 1994: 407.

⁹ Haas 1978: 67-68; Haas 1994: 407.

¹⁰ Wegner 2002: 134-136; ayrıca ay. 1-3 transkr. ve terc. için Popko 1978: 26; ay.1-2 transkr. için Deller-Finkel 1984: 90 dn.40; Košak, hethiter.net/hetkonk (v.1.82) "CTH 704.2.A" olarak vermektedir.

¹¹ Wegner 2002: 140-141; terc. tarafımızdan çalışılmıştır; ayrıca Hoffner, Cataloge of Hittite Texts'e göre CTH 704.4'tür. Košak, hethiter.net/hetkonk (v.1.82) ise KUB 54.80 (Bo 1705)'e KUB 27.30 (Bo 5520) joindir.

6 Sonradan ise Adamma-Kuba[(ba, ҺašundarҺi)] (için)

7 oturur (vaziyette) içer. Bir ince ekmeği parçala[(r. Aynı şekilde.)]

c. KBo 14.141(227/q)+KBo 48.59 (231/q) (Yeni Hitit) (CTH 705)¹²

öy.II

2' [DŠ]a-a-la-aš bi-t[(e-in-Һi TUŠ-aš e-ku-zi)]

3' [(1)] NINDA.SIG *pár-ši-ja*

4' EGIR-*an-da-ma* D A[(-dam-ma D Ku-pa-pa D Һa-šu-un-t)ar-Һi]

5' TUŠ-aš e-ku-zi 1 NINDA.[(SIG *pár-ši-ja* KI.MIN)]

Tercüme:

2' [Š]alaš-Bit[(inҺi (için) oturur (vaziyette) içer.)]

3' [(Bir)] ince ekmeği [(parçalar.)]

4' Sonradan ise A[(dama-Kubaba, Һašunda)rҺi] (için)

5' oturur (vaziyette) içer. Bir ince [(ekmeği parçalar.)]

d. IBoT 2.53 (Bo 1691) (Yeni Hitit) (CTH 705)¹³

öy².

3' ...[D A-dam-ma

4' D Ku-pa-pa TUŠ[-aš e-ku-zi^{LÚ} NAR SİR^{RU} 1 NINDA.SIG]

5' *pár-ši-ja* ...

Tercüme

3' ... Adamma

4' Kubaba (için) oturur [(vaziyette) içer. Şarkıcı şarkı söyler. Bir ince ekmeği]

5' parçalar...

KUB 45.48 (Bo 2951)+ KUB 45.71 (Bo 3882) (Orta Hitit?) (CTH 705)¹⁴ den ise Adamma ve Kubaba için bir ince ekmeğin parçalanılıp üzerine kaburganın konulduğu öğrenilmektedir:

ay.III

x+1 [EGIR-*pa-ma* 1 NINDA.SIG A-NA D Ša-l]u-uš D [Bi-ti-in-Һi *pár-ši-ja*]

2' [še-ra-aš-ša-a]n^{UZU} TI *da-a-i* KI.MIN]

3' [EGIR-*pa-ma* 1 NINDA.SIG A]-NA D A-dam-ma D Ku-pa-[pa (x)]

4' [*pár-ši-ja*]a *še-ra-aš-ša-an* ^{UZU} TI [*da-a-i* KI.MIN]

¹² Wegner 2002: 112; öy.II s.6'-9' transkripsiyon için bkz. van Gessel 1998a: 138; tercüme ise tarafımızdan çalışılmıştır.

¹³ Wegner 2002: 334; tercüme ise tarafımızdan çalışılmıştır.

¹⁴ Wegner 2002: 169-170; tercüme ise tarafımızdan çalışılmıştır.

Tercüme:

x+1 [Sonra ise bir ince ekmek Šal]uš [Bitinhi için parçalar.]

2' [Üzerine] ise kaburgayı koyar. Ay[nı şekilde.]

3' [Sonra ise bir ince ekmeği] Adamma-Kupa[pa için (x)]

4' [parça]lar. Üzerine kab[urgayı koyar. Aynı şekilde.]

İçerik Açısından Fazla Bilgi Vermeyen Metinler:

a. KBo 39.157 (1164/c+1181/c) (Yeni Hitit) (CTH 704)¹⁵

7']1 NINDA.SIG A-NA A-dam-ma ^DKu-pa-pa p[ár-ši-ja

Tercüme:

7'] Bir ince ekmek Adamma Kupapa için parçalar.

a. KBo 23.11 (1321/c) (Orta Hitit?) (CTH 705)¹⁶

6']iš-ga ^DIš-ḫa-ra x[-

7' ^D]A-dam-ma ^DKu-pa-a-pa ^Dx[-

Tercüme:

6']x-x Išhara x[-

7']Adamma-Kupapa Tanrı x[-

b. KUB 27.5 (Bo 6509) (Yeni Hitit) (CTH 705)¹⁷

13' EGIR-an-da-ma ^DNu-pa]-ti-ik bi-b[i-it-hi

14' ^DA-da-am-ma ^DKu-]pa-pa

15' EGIR-an-da-ma ^DNu-pa-ti-]ik za-al[-[ma-at-hi

Tercüme:

13' Sonradan ise Nupa]tik bib[i]thi

14' Adamma Ku]papa

15' Sonradan ise Nupati]ik zal[mat]hi

Eski Yunan dininde Adamma Tanrıça Kibele'yle birlikte görünmektedir. Adamma adı rahip ünvanıyla birlikte Atina'daki Roma Agorası yakınında bulunan mermer bir plaka üzerinde de karşımıza çıkmaktadır¹⁸.

2 KUBABA¹⁹

Tanrıça Kubaba Kargamiş'ın büyük tanrıçasıdır. Kizzuḫatna²⁰ ve Ugarit'ten Anadolu'ya geçmiştir.

Alaḫ belgelerinde "A-li-ku-ba-ba, Ku-ba-ba, Ku-pa-pa-[da?]-an-ni, Ku-pa-pa-du-ni, Ku-pa-pa-ta-a-an-ni"²¹ gibi şahıs adlarının geçmesi Tanrıça'nın bu şehirdeki varlığına²², "kumrim/GUDU₄ ša Ku-ba-ba-at"

¹⁵ Haas-Wegner 1988: 22 dn.1, 2; Wegner 1995: 214; krş. Haas 1994: 464 dn. 25.

¹⁶ Transkripsiyon ve tercüme tarafımızdan yapılmıştır.

¹⁷ Wegner 2002: 332.

¹⁸ Haas 1994: 407 dn. 234; Radner 2005: 550.

¹⁹ Adının geçtiği çivi yazılı metinler için bkz. Laroche, 1946-1947: 84-85; GLH: 150; van Gessel, 1998a: 264-266: "Hurr. Erg.? ^DKu-pa-pa[-aš] KUB 25.42 V 9;]Ku-pa-pu-i-na KBo 33.118 öy. 15; Fr. ^DKu-b[ja- KUB 58.35 III 5?; ^DKu-pa[- KBo 33.31 8; 35.56 2; 95 4; KUB 20.93 VI 6; ^DKu[- KUB 47.81 4; ^D] KBo 23.28 I 19; 35.157 III 6; KUB 46.48 öy.14; 60.51 4; [^DKubaba] KBo 14.141 II 4; 33.181 öy. 8, 10; KUB 20.74 I 3; 24.13 III 3; 25.43 10; É ^DKupapa KUB 22.69 II 4; ^DKupapa ŠA^{URU} x[VS NF 12.50 öy. 6; ŠA^DLAMMA ^DKupapa tarkuḫanda IGI^{HLA}-ya; KBo 35.95 4-5(-p[a....^{H1A}]); KUB 24.13 III 3 (-d]a)".

²⁰ Gurney 1977: 14, 18.

²¹ Wiseman 1953: 127, 141; Laroche 1960a: 116.

²² Hawkins 1980-1983: 257.

“Kubabat’ın rahibi”²³ ve de “Şi-í-li-ku-ba-ba-at” gibi şahıs adları ise Eski Asur döneminde²⁴ Tanrıça’nın varlığına kanıt olarak gösterilmektedir. Kesin olmamakla birlikte Ugarit[?], bugünkü adı Ras Şamra, kökenli bir silindir mühürde bulunan “*Ma-at-ru-un-na DUMU.MÌ Ap-la-ḥa-an-da GÉME^D Ku-ba-ba*” ibaresi ise muhtemelen Kargamış kralının kızına ait olduğunu göstermekte²⁵ ve bu durum Tanrıça’nın bu şehirdeki varlığının en erken kanıtıdır²⁶.

İÖ.18.yy.’dan itibaren “Kargamış Şehri’nin Kraliçesi” olarak geçmekte olan Tanrıça Kubaba I.Şuppiluliuma dönemiyle birlikte Hitit kültüne girmiştir²⁷.

Tanrıça Hepat’ın *kaluti*-listelerinde adının Adamma ve genellikle Haşuntarḫi ile birlikte geçmesi onun İÖ.II.binde Kizzuātna’dan Hattuša’ya geçtiğinin ayrıca kanıtıdır:

Hititçe-Hurrite olan Alalaḫ geleneğine dayanan Allaituraḫi ritüelinde Tanrıça Kubaba, Tanrı LAMMA ile bir çift oluşturmaktadır (KBo 27.85 (1230/v)+KBo 33.1 (192/v) (CTH 782) (Yeni Hitit) (Hititçe)) öy.I 15²⁸. Ayrıca aynı tanrıyla KBo 20.31 (302/c+83/e) (CTH 438) (Eski Hitit) metnin ay.III[?] 4’. satırında²⁹, KBo 27.93 (267/u)+KUB 47.31(Bo 3358)(+KUB 27.24 (Bo 3511)+KUB 47.31 (Bo 3754) (CTH 777) (Yeni Hitit) metnin ay.III 3’. satırında³⁰ da bir çift oluşturmaktadır.

(*h*)*işuḫa* bayramında da adı sık geçen Tanrıça Kubaba’ya bu bayramda küçük kırmızı bir elbise giydirirler³¹.

II.Muātalli’nin büyük dua metninde de KBo 57.18 (844/v)+KBo 57.18 (1111/z)+KUB 30.14 (Bo 3282)+KUB 6.45 (VAT 7456) (CTH 381) (Yeni Hitit) (Hititçe) Tanrıça’nın adı *lulaḫi*- tanrılarında sonra geçmektedir³²:

öy.I³³

53^D IŠTAR^{URU} Ni-nu-ḫa DINGIR^{MES} lu-la-ḫi-ja-aš^D Ku-pa-pa-aš

Tercüme³⁴:

53 Ninive Kenti IŠTAR’ı, *lulaḫi*-Tanrıları, Tanrıça Kupapa

Karaciğer Falı olan KUB 22.69 (Bo 5058) (CTH 570) (Yeni Hitit) (Hititçe) metinde Tanrıça’nın tapınağının olduğu öğrenilmektedir:

II³⁵

4’ nu LUGAL ku-ḫa-pí I-NA É^D Ku-pa-pa pa-it...

Tercüme:

4’ Ve kral Tanrıça *Kubaba*’nın tapınağına gittiğinde

Tanrı LAMMA’nın Teşup’u gökten indirerek gökyüzünün krallığına çıktığı ve uzun yıllar krallık yaptığının anlatıldığı Hurri mitoslarından olan Tanrı LAMMA’nın mitosunda (CTH 343) adı geçen Tanrıça, Tanrı LAMMA’yı tanrılara karşı saygılı olması konusunda uyarmaktadır³⁶.

Tanrıça Kubaba diğer adıyla Kargamış Kraliçesi İÖ.I.binin ilk yarısına tarihlendirilen hiyeroglif yazıtlarda genellikle Luvi Fırtına Tanrısı ve muhtemelen KBo 5.6 (Bo 2003) (CTH 40) (Yeni Hitit) metnin III 34.satırında

²³ Bossert 1944: 116; Popko 1995: 55; Taracha 2009: 28.

²⁴ Güterbock 1950: 95; Goetze 1957: 80 ve dn. 7, 133 ve dn.22; Laroche 1960b: 116; Hirsch 1961: 28; Schuler 1962: 183; Hawkins 1980-1983: 257.

²⁵ Albright 1928-1929: 229; Hawkins 1980-1983: 257.

²⁶ Hawkins 1980-1983: 257.

²⁷ Popko 1996: 100; Haas 1994: 406.

²⁸ Haas-Wegner 1988: 54; Haas 1994: 407.

²⁹ Haas-Wegner 1988: 118.

³⁰ Haas-Wegner 1988: 111.

³¹ Diñçol 1989: 12, 42; Wegner-Salvini 1991: 25; Haas 1994: 852.

³² Albright 1928-1929: 229; Hawkins 1980-1983: 258; Lebrun 1980: 259; Taracha 2005: 105.

³³ Singer 1996: 11.

³⁴ Singer 1996: 33

³⁵ Transkripsiyon ve çeviri için bkz. CHD (p): 282.

³⁶ Rieken et al. (ed.) hethiter.net/: CTH 343 (2009sqq.); Hoffner 1998: 46.

(transkr.: 34 ŠA ^D[Ku-ba-ba? (Ü ŠA)] ^DLAMMA)³⁷ LAMMA adıyla geçmekte³⁸ olan Kargamiş pantheonunun baş Tanrısı olan Karhuha, ile bir üçlü oluşturmaktadır³⁹.

Filolojik belgelerin dışında arkeolojik belgelerde ise Tanrıça Kubaba, Malatya'da bulunan "Kubaba Steli"nde boğa üzerinde duran arkalık bir tahtta oturmakta ve karşısında ise Fırtına Tanrısı aslan üzerinde ayakta durur şekilde tasvir edilmiştir⁴⁰. Bugün British Museum'da sergilenen fakat Kargamiş'ta ele geçirilmiş olan Kubaba'ya ait rölyefte adı geçen tanrıça elinde ayna tutmaktadır⁴¹. "Yaşam sahibesi, bereket dağıtıcısı, ve hayvanların annesi"⁴² olan Tanrıça'nın atribüleri ise muhtemelen rölyef ve stellerindeki nar, ayna, kuş (güvercin[?]), tavşan, aslan ve boğa olmalıdır.

Tanrıça Kubaba'nın arkadaşı Hitit-Luvi çift dilli metinde Tanrı Marduk ile eşitlenen⁴³ ve muhtemelen Asya kökenli olan Tanrı Šanta'dır⁴⁴. Burada hemen belirtmek gerekir ki bu tanrının adının ayrıca Hitit çiviyazılı metinlerden erkek şahıs adı "Šanda (NH 1096)" olarak da kullanıldığı öğrenilmektedir⁴⁵. Helenistik dönemde Šanta, Sandon/Sanda adında Herakles ile⁴⁶; Roma'nın da Herkül ile açıklanmaktadır⁴⁷.

İÖ.1.binde Tanrıça Kubaba Frig'te Kibele adı altında kutsanılmış⁴⁸; olup kültü de Lidya'ya yayılmıştır. Adı geçen Tanrıça Lidya'nın Kybebe'si ile eşitlenmektedir⁴⁹.

3 HAŞUNTARHI⁵⁰

Tanrı'nın adının çok büyük ihtimalle Hurrice olduğunu Haşuntarhi'deki "-hi" suffiksi göstermektedir⁵¹. Fakat biz sadece "Haşuna"⁵² adında bir şehir bilmekteyiz. Hitit çiviyazılı metinlerde genellikle Tanrıça Kubaba ve Tanrı Adammayla geçmektedir⁵³. Bazı metinlerde ise Ayanikaltu-Kubaba'yla da birlikte geçmektedir⁵⁴.

Aleppo'nun Teşup ve Hepat'nın Kültü listesinde bir ince ekmekle kutsanılan Haşuntarhi, Ayanikaltu ve Kubaba'yla birlikte Urşui-Işkalli'den önce geçmektedir:

KUB 27.13 (Bo 459) (CTH 698) (Yeni Hitit)⁵⁵

19 1 NINDA.SIG ^DA-ja-ni-kán-du 1 NINDA.SIG ^DKu-pa-pa 1 NINDA.SIG ^DHa-šu-un-tar-ḫi 1
NINDA.SIG ^DUr-šu-u-i ^DIš-kal-li

20 1 NINDA.SIG ^DBi-en-ti-kal-li...

Tercüme:

19 Bir ince ekmek Ajanikandu, bir ince ekmek Kupapa, bir ince ekmek Haşuntarhi, bir ince ekmek Urşui, Işkalli,

³⁷ Güterbock 1956: 95.

³⁸ Popko 1995: 100, 167; Taracha 2009: 112.

³⁹ Haas 1994: 408; 578; Taracha 2009: 112.

⁴⁰ Vieyra 1955: 75, Fig.6kyhbn; Riemschneider 1969: 242, Fig.44; Orthmann 1971: 522; Hawkins 1981: 169, 171 Fig.3; Bittel 1980-1983: 263.

⁴¹ Bittel 1980-1983: 261.

⁴² Haas 1982: 97; Haas 1994: 408.

⁴³ Laroche 1951: 81; Houwink ten cate 1965: 136; Haas 1994: 408.

⁴⁴ Bossert 1932: 6; Haas 1994: 408. IBoT 3.16+IBoT 3.8+KUB 58.62(+)KUB 58.18 (CTH 722) (Yeni Hitit) (Hititçe) öy.I 1; ay.V 5'te geçmektedir. bunun için bkz. Popko 1978: 252, 255, 256, 258; Trabazo-Groddek 2005:167.

⁴⁵ Laroche 1966: 156; Alp 1991: 154; Hoffner 2002: 165; Melchert 2002: 241.

⁴⁶ Houwink ten cate 1965: 137; Haas 1994: 408.

⁴⁷ Beckman 2009-2011: 6.

⁴⁸ Gurney 1977: 18; Haas 1994: 408; Popko 1996: 101.

⁴⁹ Haas 1994: 408.

⁵⁰ Adının geçtiği çiviyazılı metinler için bkz. Laroche 1946-1947: 47; GLH: 97; van Gessel 1998a: 108: "Hurr.: Abs. [^DHa]-a-šu-u-un-tar-ḫi KUB 47.101 IV 13; [^DHa]-a-šu-un-ta-ar-ḫi KBo 20.29 ay. 7; [^DHa]-šu-un-tar-ḫi KBo 5.2 III 15; KUB 27.1 II 53, 13 I 19; Fr. -šju-un-tar-ḫi KBo 35.163 I 5; [^DHa]-šu-un-tar[-KBo 20.113 I 23; KUB 27.8 öy. 14; [^DHa]-šu-u[n- KBo 27.131 III 3; [^DHa]-šju- KBo 33.207 II 11; [^DH]-a- KBo 23.11 7; KUB 32.93 7; [^DKUB 32.91 ay. 11; FHG 15.2; [^DHaşuntarhi] KBo 14.141 II 4; KUB 45.41 II 11."

⁵¹ Laroche 1948: 129.

⁵² Ertem 1973: 45; Monte-Tischler 1978: 97; Monte 1992: 35; Otten 1972-1975a: 142.

⁵³ Laroche 1946-1947: 47; Laroche 1948: 123; Otten 1972-1975b: 142; Haas 1978: 67-68; GLH: 97; Hawkins 1980-1983: 257; Haas 1994: 406. Ancak Laroche 1946-1947: 47'de ve Otten 1972-1975b: 142'de "tanrıça" demektedir.

⁵⁴ Haas 1994: 406 ve dn.229.

⁵⁵ Transkripsiyon için bkz. Wegner 2002: 278; tercüme için bkz. Aslantürk 2015: 77.

20 bir ince ekmekek Bentikalli...

Tanrıça Hepat'ın *kaluti*-listelerinde Haşuntarhi'nin adı, yukarıda anlatıldığı üzere, Adamma ve Kubaba'dan sonra geçmekte ve adı geçen tanrı için içildiği; bir ince ekmeğin parçalanıldığı anlatılmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmamla Hitit pantheonunda Hurri Tanrı/çaları Adamma, Kubaba ve Haşuntarhi üçlüsü tarafımdan Hitit çiviyazılı metinlerin tümünün bir araya getirilip tüm yönleriyle incelenmesi sonucunda:

Adamma:

- Adının “ada- baba” ve “amma- anne”den oluştuğu,
- Yerli bir Suriye Tanrıçası olduğu,
- Ebla'da, Adamma Raşap'ın karşılığı olduğu,
- Tanrıça Hepat'ın *kaluti*-listeleri”nde Tanrıça'nın adının genellikle Tanrıça Kubaba'dan önce; Šalaš Bitinhi'den ise sonra geçtiği,
- Metinlerde Tanrıça Kubaba ya da Kubaba-Haşuntarhi ile bir üçlü oluşturduğu,
- KUB 45.48 (Bo 2951)+ KUB 45.71 (Bo 3882) (Orta Hitit?) (CTH 705)'den Adamma ve Kubaba için bir ince ekmeğin parçalanılıp üzerine kaburganın konulduğu,
- Eski Yunan dininde Adamma Tanrıça Kibele'yle birlikte görüldüğü,
- Atina'daki Roma Agorası yakınında bulunan mermer bir plaka üzerinde adının rahip ünvanıyla karşımıza çıktığı,

Kubaba:

- Alalah belgelerinde, Eski Asur dönemi belgelerinde, Ras Şamra belgelerinde adının geçtiği,
- I.Şuppiluliuma döneminden itibaren Hitit kültüne girdiği,
- KBo 20.31 (302/c+83/e) (CTH 438) (Eski Hitit) metnin ay.III² 4'da ve KBo 27.93 (267/u)+KUB 47.31(Bo 3358)(+KUB 27.24 (Bo 3511)+KUB 47.31 (Bo 3754) (CTH 777) (Yeni Hitit) ay.III 3' da Tanrı LAMMA ile bir çift oluşturduğu,
- (h)işuua bayramında küçük kırmızı bir elbise giydirildiği,
- II.Muwatalli'nin dua metninde KBo 57.18 (844/v)+KBo 57.18 (1111/z)+KUB 30.14 (Bo 3282)+KUB 6.45 (VAT 7456) (CTH 381) (Yeni Hitit) (Hititçe) Tanrıça'nın adının *lulaḫi*- tanrılarından sonra geçtiği,
- KUB 22.69 (Bo 5058) (CTH 570) (Yeni Hitit) (Hititçe) II 4'dan Tanrıça'nın tapınağının olduğu,
- Tanrı LAMMA mitosunda Tanrıça Kubaba'nın, Tanrı LAMMA'yı tanrılara karşı saygılı olması konusunda uyardığı,
- Atribülerinin nar, ayna, kuş (güvercin[?]), tavşan, aslan ve boğa olduğu,
- Arkadaşının Hitit-Luvi çift dilli metinde Tanrı Marduk ile eşitlenen Asya kökenli olan Tanrı Şanta olduğu,
- Frig'te Kibele adı altında kutsanıldığı sonuçlarına,

Haşuntarhi:

- Adının Hurrice olduğu,
- Hitit çiviyazılı metinlerde genellikle Tanrıça Kubaba ve Tanrı Adamma'yla, bazı metinlerde ise Ayanikaltu-Kubaba'yla da birlikte geçtiği,
- Tanrıça Hepat'ın *kaluti*-listelerinde adının genellikle, Adamma ve Kubaba'dan sonra geçtiği,
- Dolayısıyla Adamma ve Kubaba'dan sonra kutsanıldığı, sonuçlarına varılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- CHD: The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of the Chicago, Chicago 1980vd.
- CTH: Laroche, E., Catalogue des textes hittites, Paris 1971 ve ekleri.
- CTH: Hoffner, H.A., Catalog of Hittites Texts, 1988.
- Albright, W.F. (1928-1929). The Anatolian Goddess Kubaba. *AfO* 5. s.128-129.
- Alp, S. (1991). Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI.Dizi, Sa.35, Ankara.
- Archi, A. (1992). Substrate: Some Remarks on the Foundation of the West Hurrian Pantheon. *Fs Alp*, s.7-14.
- Archi, A. (1997). Studies in the Pantheon of Ebla II. *Or.* 66. s.414-425
- Archi, A. (2013). The West Hurrian Pantheon and Its Background. *Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman*, s.1-22.
- Aslantürk, N. (2015). Hitit Metinlerinde Geçen Hurri Tanrı Çiftleri: “Nabarbi-Şuğala” “Urşui-Işkalli”. **Turkish Studies** International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015, p. 59-82 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7725> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Beckman, G. (2009-2011). Şanda. *RIA* 12, s.6.
- Bittel, K. (1980-1983). Kubaba. *RIA* 6, s.261-264.
- Bossert, H., Th. (1932). Šantaš und Kupapa. Neue Beiträge zur Entzifferung der kretischen und hethitischen Bilderschrift. *MAOG* 6/3. Leipzig.
- Bossert, H., Th. (1944). Ein hethitisches Königssiegel. Neue Beiträge zur Geschichte und Entzifferung der hethitischen Hieroglyphenschrift, Berlin.
- Deller, K.&Finkel, I.L. (1984). A Neo-Assyrian Inventory Tablet of Unknown Provenance. *ZA* 74, s.76-91.
- Diñol, A. (1989). Ein Hurro-Hethitisches Festrütual (ḫ)išuwaš. *Bellefen* 53.206. s.1-49.
- Ertem, H. (1973). Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, Ankara.
- GLH: Laroche, E. Glossaire de la Langue Hourrite, Paris (RHA XXXIV-XXXV) – Paris 1976-1977, pub.1978-1979.
- Goetze, A. (1957). Kleinasien, München.
- Gurney, O.R. (1977). Some Aspects of Hittite Religion, London.
- Güterbock, H.G. (1950). Hittite Religion, Forgotten Religions, s.81-109.
- Güterbock, H.G. (1956). The Deeds of Suppiluliuma As Told by his Son Mursili II. *JCS* 10, s.75-98.
- Haas, V. (1978). Substratgottheiten des Westhurritischen Pantheons. *RHA* 36, s.59-69.
- Haas, V. (1982). Hethitische Berggötter und Hurritische Steindämonen Riten, Kulte und Mythen. eine Einführung in die altkleinasiatischen religiösen Vorstellungen, Mainz Am Rhein.
- Haas, V. (1994). Geschichte der Hethitischen Religion, HbOr I/15.
- Haas, V. & Wegner, I. (1988). Die Rütuale der Beschwörerinnen ^{SAL}ŠU.GI, Teil I: Die Texte. ChS I/5.
- Hawkins, J.D. (1980-1983). Kubaba. *RIA* 6, s.257-261.
- Hawkins, J.D. (1981). Kubaba at Karkamiš and Elsewhere. *AnSt* 31. s.147-175.
- Hirsch, H. (1961). Untersuchungen zur altassyrischen Religion. *AfO* 13/14, Graz.
- Hoffner, H.A. (1998). Hittite Myths, Atlanta Georgia.
- Hoffner, H.A. (2002). Before and After: Space, Time, Rank and Causality, *Fs Popko*, s.163-169.
- Houwink ten Cate Ph.H.J. (1965). The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period, Leiden.
- Laroche, E. (1946-1947). Recherches sur les noms des dieux hittites, (RHA VII/46) Paris

- Laroche, E. (1948). Teššub, Țepat et leur cour. *JCS* 2, s.113-136.
- Laroche, E. (1951). Recueil d'onomastique hittite, Paris.
- Laroche, E. (1960a). Les Hiéroglyphes Hittites, Paris 1960.
- Laroche, E. (1960b). Koubaba, déesse anatolienne, et le problème des origines de Cybèle, *Éléments orientaux dans la religion grecque ancienne*, s.113-128.
- Laroche, E. (1966). Les Noms des hittites, Paris.
- Lebrun, R. (1980). Hymnes et prières hittites, Louvain-la-Neuve.
- Melchert, H.,C. (2002). The God Sanda in Lycia?, *Fs Popko*, s.241-251.
- Monte, G.F. del&Tischler, J. (1978). Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte, (RGTC 6).
- Monte, G.F. del, (1992). Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement, (RGTC 6/2).
- Orthmann, W. (1971). Untersuchungen zur späthethitischen Kunst, Bonn.
- Otten, H. (1972-1975a). Țaşuna. *RIA* 4, s.142.
- Otten, H. (1972-1975b). ȚaşuntarȚi. *RIA* 4, s.142.
- Popko, M. (1978). Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen), Warsawa.
- Radner, K., (2005). Kubaba und die Fische. Bemerkungen zur Herrin von Karkemiš. *Fs Schretter*, Festschrift für Manfred Schretter zum 60. Geburtstag am 25. Februar 2004. *AOAT* 325, s. 543-556.
- Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 343 (2009sqg.).
- Riemschneider, M. (1969). Die Welt der Hethiter, Verlag Stuttgart.
- Schuler, von E. (1962). Kleinasien. Die Mythologie der Hethiter und Hurriter, Wörterbuch der Mythologie 1. Abt., 1. Teil: Vorderer Orient, s.143-215.
- Singer, I. (1996). Muwatalli's Prayer to the Assembly of Gods through the Storm-God of Lightning (CTH 381).Atlanta, Georgia.
- Taracha, P. (2009). Religions of Second Millenium Anatolia, DBH 27.
- Trabazo, J.V.G.&Groddek, D., (2005). Hethitische Texte in Transkription KUB 58, DBH 18.
- van Gessel, B.H.L. (1998a). Onomasticon of the Hittite Pantheon, Part I, Leiden-Newyork-Köln.
- van Gessel, B.H.L. (1998b). Onomasticon of the Hittite Pantheon, Part II, Leiden-Newyork-Köln.
- van Gessel, B.H.L. (2001). Onomasticon of the Hittite Pantheon, Part III, Leiden-Newyork-Köln.
- Vieyra, M. (1955). Hittite Art 2300-750 B.C., London.
- Wegner, I. & Salvini, M. (1991). Die hethitisch-hurritischen Ritualtafeln des (*Ț*)išuwa-Festes, ChS I/4.
- Wiseman, D.J. (1953). The Alalakh Tablets, London.
- WEGNER, I. (1995).Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen, Teil I: Texte für IŠTAR-ŠA(W)UŠKA, Hebat und Weitere Gottheiten, ChS I/3-1.
- Wegner, I. (2002). Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen, Teil II: Texte für Teššub, Hebat und Weitere Gottheiten, ChS I/3-2.